

Beszélgetések Magyarországról, szocializmusról

ACZÉL GYÖRGY INTERJÚKÖTETÉRŐL

„Magyar igazság Párizsban” — ezt a címet adta egyik versének 1909-ben, minden magyarok közül is a leginkább Párizs-rajongó Ady Endre. E verscím jut most eszünkbe egyik vezető politikusunk válaszainak, hangos töprengéseinek olvastán, melyek a kommunista újságíró, szociológus Francis Cohen kérdéseire hangzottak el. Túl nagy vállalkozás lenne még a jelzesszerű felelevenítése is annak, hogy mit jelent a magyar történelemben, kultúrában Párizs neve. A „vigyázó szemek” az elmúlt évszázadokban a haladás, a kultúra megtestesítőjét látták benne, melyre Illyés Gyula szerint leginkább illik a kifejezés, hogy „genius loci”. Párizsba zarándokolt a mindenkori haladó szellemiséget magába szívni nemzetünk jeleseinak sora, a XVII. századi Európa-utazó Szepsi Csombor Mártontól József Attiláig. Tanulták az európai mértéket, de sokáig a „magyar ugar” fájdalmas kontrasztját érezhették, hazaindulva a Gare de l'Esten. Sokszor vizsgáltuk önmagunkat Párizs tükrében, s ne tagadjuk, hogy még ma is izgalommal tölt el minket a megmérettetés. Félünk — s talán joggal — a vizsgától, a hasonlítás-tól. Mégis, most Aczél György válaszai valamelyes önbizalmat adhatnak mindannyiunk számára. Mert bár a nyolc beszélgetés során szinte mindenről szó esik, amihez közünk van; történelmünkről: és jelenünkről, az eredményekről és a vétkes hibákról, a szocializmus építésének mai buktatóiról, a még csak halványan körvonalazódó jövőről, az az érzésünk, hogy valójában nincs mit takargatnunk. Végül egyetérthetünk a válaszadó optimizmusával: „Ezt a társadalmat mi, gyarló emberek építjük, akik mégis sokra vagyunk képesek és van erőnk is.”

A vita francia részvevője a Francia Kommunista Párt Marxizmus Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa, s amint kérdéseiből kiviláglik, meglehetősen jól ismeri hazánkat, a magyar viszonyokat. Csakúgy, mint partnere a francia kultúrát, s azt, hogy miként vélekednek rólunk „odaát” a nyugati világban. Így meglepő kérdésre, illetve válaszra egyik fél sem számíthat. Néha azonban úgy érezzük, hogy a vita hevében gyakran kerül sor rögtönzésre, spontán reagálásra, melyet a gyorsírással lejegyzett szöveg és Karakai Imrének az élő beszélgetés hangulatát visszaadó fordítása hűen tükröz. Ez talán még inkább magával ragadó olvasmányá teszi a kötetet. De már a témák sokszínűsége, és a magyar olvasó számára sokszor szokatlan fogalmazás is felkelti az érdeklődést. Ne feledjük, francia közönség számára készült az interjúkötet, de az olvasó gyorsan megállapíthatja, hogy itthon is haszonnal forgathatjuk. Míg Párizsban az eddigieknél hűbb, valós képet kapnak rólunk, addig mi már teendőket is megfogalmazhatunk a könyv olvastán. Meg aztán nem árt újból és újból felidézni múltunkat és a felszabadulásunkat követő csaknem négy évtized fordulópontjait — ezt teszi Aczél György is —, azzal a szándékkal, hogy elemezzük történelmünket, tanuljunk az eredményekből és a hibákból is. Úgy, hogy az utóbbiak soha újból ne termelődhessenek. Hiszen hajlamosak vagyunk mi is a szelektív emlékezésre „akár a többi nép”, s ha tudnunk is róluk, nem szívesen emlékezünk már a tévedésekre.

Kevésszer ejtünk nyíltan szót például arról az időszakról, amely az 56-os tragédiához vezetett. Az átlag francia pedig erről hall, erről kérdez. Kell hát, hogy nemcsak neki, de önma-

gunknak is ismételtlen megadjuk az elemző választ. Aczél György rámutat az akkor észre nem vett vagy elhallgatott bűnökre. Elemzése logikusan igazolja, hogy ami bekövetkezett, nem volt sorscsapászerűen elkerülhetetlen, mintegy a szocializmus építésének velejárója. Ugyanakkor a külső körülmények, a fenyegtettség érzése, az ebből is eredő feszített tempójú iparosítás, és mindenekelőtt az úgynevezett személyi kultusz és annak törvénytelenégei szinte szükségzerűen vezettek nálunk 56 októberéhez. Alaposan, többször is visszatérve vizsgálja a „kultusz” általános és hazai jellemzőit. Válaszaiból kimondatlanul is érződik, azzal a céllal teszi, hogy a hibák ne ismétlődhessenek nálunk, de a világ más kommunista pártjaiban, szocializmust építeni kívánó országaiban sem.

Cohen lényegre törően kérdez és láthatóan nincs tekintettel az interjúalany esetleges érzékenységére sem. A válaszok azonban meggyőzhetik arról, hogy itt már nincs partnere számára kikerülendő, „kényelmetlen” kérdés. Felveti hát általában a demokrácia, jelesül a szocialista demokrácia problémakörét. A válaszok leplezetlenül rámutatnak a tényre, miszerint a megvalósításának még a kezdetén tartunk. Ma még igazából csak tanuljuk a demokráciát, s ezért csak részben vagyunk kárhoztathatók. Népünk jószereivel polgári változatát sem ismerhette meg, s a felszabadulást követő esztendőök centralizmusa sem kedvezett a demokratikus intézmények létrehozásának. Létfeltételünk ugyanakkor annak minél teljesebb megvalósítása, hiszen, ahogy Aczél György mondja „a demokrácia a szocializmus alapvető eszköze és létezési formája”. Másutt így fogalmaz: „Kölcsönösen ható folyamatokról van itt szó, s egyik sem képzelhető el a másik nélkül: szocializmus nem létezhet tartósan demokrácia nélkül, és nincs kiteljesedett demokrácia szocializmus nélkül.” A megvalósításról szólva azonban türelemre int, nyomatékosan leszögezi, hogy ez sem olyan, amelyet rendeletileg, „felülről” létre lehetne hozni. Ma még ismerkedünk a lehetőségeivel, és kiépítésének „még csak a kezdetén vagyunk”.

Ettől a témakörtől csak egy lépés az érdekek pluralizmusának, a párt vezető szerepének és a parlamenti rendszernek a kérdése. Mindegyikre alapos — mint másutt is — gyakorlati példákkal illusztrált választ kap a kérdező. Nem örökvényűnek szánt, megfellebbezhetetlen fejtegetéseket, de olyanokat, amelyekből érződik a jobbítás lehetőségének keresése. Megértjük többek között, hogy társadalmunkban valóban létrejöhetnek ellentétes érdekek, s gyakran előfordul, hogy ezek mindegyike jogosan jut kifejezésre. Az ilyen pluralizmus nem egyszer hajtóerőt jelenthet. Természetesen a közérdek primátusát figyelembe vevő rangsorolásra minden esetben szükség van, s ez néha fájdalmas döntéseket is igényel, amelyeket a pártnak kell vállalnia. De ahogyan Aczél György fogalmaz: „A közérdek megvalósításához a különböző érdekek felismerésén, az ellentétek megfogalmazásán és megoldásán keresztül visz az út. A párt vezető szerepével járó egyik funkció ezeknek az érdekeknek az egyeztetése.” Itt előkérik egy másik dolog. A pártra való hivatkozás kapcsán Cohen is joggal úgy érzi, mintha egy „misztikus”, „személytelen” valamit emlegetnénk. A válaszadó is igazat ad neki ebben és a konkretizálás, a testületi és a személyi felelősség szerepét hangsúlyozza. Fontosnak érzi ezt, hiszen az egypártrendszer buktatói is éppen ezzel kerülhetők ki, valamint a párton belüli demokratikus centralizmus minél teljesebb működtetésével. leszögezi: „Egypártrendszerű országokban a hatalmon levő párt társadalmi ellenőrzését legfőképpen a párton belüli demokrácia szavatolja.” Nem érzi szükségtelennek az ismétlést, hiszen a kontroll elhanyagolása súlyos következtetések levonására kényszerített már. A felelősség, amelyet a hatalom gyakorlása jelent, nem nélkülözheti a tömegek támogatását. Ebben pedig nagy szerepe van a működőképes parlamentarizmusnak, a feladatának valóban eleget tevő választási rendszernek. Ma még nálunk ezek is csak „inkább szavazást jelentenek” — mondja. Ezért továbbfejlesztésüket, tökéletesítésüket igényli.

Francis Cohen vitakérdéseiben gyakran érződik a saját pártja jövőjéért érzett felelősség, de az irányunkban megnyilvánuló „drukker”-magatartás is. Az utóbbi nem gátolja azonban meg abban, hogy a minél teljesebb kép érdekében a burzsoá propaganda érvrendszerét, esetenként szóhasználatát is alkalmazza. Nem kerüli meg az úgynevezett „vörös burzsoázia” létezésének gyakran hangoztatott vádját sem. Erre vonatkozóan Aczél válasza egyértelműen

visszautasító, de nem titkolja el azt sem, hogy még előfordul a „rég rendszer hatalmasainak allűrjeire emlékeztető magatartás is”. Ismét tanulságos példákat idéz, de egyszersmind tudatosítja, hogy a jelenségek teljes felszámolását csak a szocializmus képes megvalósítani, s erre korábban a hatalom gyakorlásának egyetlen formája sem volt képes.

A recenziens igénye jogos lehet, hogy a párbeszédek minél teljesebb bemutatását adja. Lehetőségei azonban korlátozottak. Ezért csak jelzi, hogy szó esik, sok más mellett, a reformok sokat emlegetett és vitatott kérdésköréről. „Reformnemzedék vagyunk” — szoktuk hangoztatni, de hogy ezen mit is értünk valójában, arról a nézetek hosszú sorát idézhetnénk. Az egyik, s talán legátfogóbb magyarázat az, amely végigvezet e könyv lapjain. Megismerteti az olvasót azzal, hogy miként valósulnak meg, hogyan folytatódnak a politikai kezdeményezésekből kiindult átalakítások a gazdasági és társadalmi életünk legkülönbözőbb szféráiban, az iparvállalatok irányításától a közoktatás átszervezéséig.

Részletezőbb bemutatást igényelne, ahogy Aczél György az ideológiai harc vagy a kulturális élet újabb jelenségeit értékeli, de feltétlenül ide kívánkozik az ifjúság beállítottságáról elhangzott vélekedéseinek sommázata. Fejtegetését bevezetendő, Pascal szavait idézi: „Az ember vég nélkül meghaladja önmagát.” Ezek után a felnőtt társadalmat bírálja, amely nem mindig találja meg a hangot a fiatalokkal. Kifejti, hogy az ifjúság jól bizonyít, „azzal is, hogy kritikus a valósággal szemben, azzal is, hogy önálló akar lenni”. De később hozzáteszi, mintegy figyelmeztetésként mindannyiunk számára: „Ha a fiatalok valóban meg akarják haladni a múltat, meg is kell ismerniük, s folytatniuk kell, nem pedig azt hinniük, hogy szűzföldre érkeztek. Jaj annak a társadalomnak, amelyben a fiatalok nem tudnak az idősebbek tapasztalataiból okulni.”

Aczél György példát ad a szocialista hazafiság és a proletár internacionizmus valós tartalmának értelmezéséhez. Elmondja, hogy milyennek látjuk mi innen a Kárpát-medencéből az egyre bonyolultabbá váló világot, egy előző könyvének szóhasználatával élve: „a kort, amelyben élünk”. Szavaiból a jövőért érzett aggodás tükröződik, a könyv mottójában szereplő gőzös navigátorának felelősségérzete, aki minden erejével küzd egy lehetséges katasztrófa elhárításáért, és bízik a közös sikerben. Egy helyütt ezt mondja: „Amióta ember él a földön, soha nagyobb szüksége a békére nem volt, mint most.” Majd később: „Nyugtalanítanak az emberiséget fenyegető veszélyek, de látom, hogy ugyanez az aggodalom az emberek millióit cselekvésre készíti. Ez optimistává tesz.” Hazánkról, népünkről ezt a képletes jellemzést adja a külföldinek: „Huzatos ország ez, de mi elég jól bírjuk a huzatot.” A beszélgetésekből azonban kitűnik, hogy amit az elmúlt időszakban elértünk, azt az össznépi akaráson kívül nem kis mértékben köszönhetjük a körülöttünk meglevő konszolidációnak, az Illyés Gyula megfogalmazta „szélnyéknek”. Törekvésünk, hogy ezt a helyzetet megőrizzük, mert ez előrelépésünk egyik alapfeltétele.

Itt abbahagyjuk a kötet bemutatását, az összegzéssel nem próbálkozunk. Bizton írjuk le, hogy olyan könyvet vehet kézbe most már a magyar olvasó is, amely kendőzetlenül szól Magyarországról, egy „létező szocialista társadalomról”. Nem titkol el semmit a tévedésekből, de büszkén mutatja meg az eredményeket is. Nem receptet kíván adni, de ha az elmondott-leírt tapasztalatokat mások is hasznosítani tudják, az mindannyiunk közös öröme lehet.

Párizs és a nagyvilág előtt vizsgázni nem kis próbatétel, még akkor sem, ha alaposan felkészült a kérdezett, s vele együtt mindazok, akiket képvisel. Hogy az eredmény végül milyen lesz, még igazából nem tudhatjuk. Aczél György eddigi összegzése jó reményeket kelt. Önmagunk bemutatása egyben jobb önismeretünket is szolgálja. Mint eddig, minden bizonnyal ezután is szükség lesz a számadásra, de elfogódottságunk leküzdéséhez ebből az interjúkötetből is sokat meríthetünk. *(Kossuth—Magvető.)*

PAPP ISTVÁN GÉZA